

УДК [061.23.055.2:94(=162.5)](437) "1948/1949"

ЧАСОПИС *НОВА ЛУЖИЦЯ* ТА ЙОГО РОЛЬ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ В ЧАСИ ПЕРЕХОДУ ВІД ДЕМОКРАТІЇ ДО ТОТАЛІТАРИЗМУ (1948–1949)

Петр КАЛЕТА

*Doc. PhDr Petr Kaleta, Ph. D.
Ústav slavistických a východoevropských studií,
filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
náměstí Jana Palacha, 2, 11638 Praha 1, Česko
tel. (0042 022) 161 92 66, e-mail: Petr.Kaleta@osu.cz*

У 1948 р. в історії Чехословаччини стався важливий перелом: розвиток демократії припинився. Натомість було насаджено комуністичний режим. Низка періодичних видань, серед яких і *Серболужицький вісник*, припинили своє існування. Це була велика втрата у чесько-серболужицьких контактах. Чехословацьке суспільство, таким чином, було позбавлене можливості отримувати об'єктивну інформацію про після-воєнний культурний та політичний розвиток Лужиці. Часопис замінило видання *Нова Лужиця*, яке у Чехословаччині стало базою для наступу та зосередженого розмаху безкомпромісної радянської влади. *Нова Лужиця* виходила із серпня 1948 до грудня 1949, ставши важливим інструментом для пропаганди радянської ідеології на території Східної та Центральної Європи. У статтях, що публікувало вищезгадане видання, ідеологічні принципи домінували над справжнім інтересом до лужицьких сербів.

Ключові слова: лужицькі серби, Лужиця, *Нова Лужиця (Nová Lužice)*, Товариство прихильників Лужиці, Чехословаччина.

Товариство прихильників Лужиці було засновано у Празі в 1907 р. Зі самого початку свого існування воно репрезентувало демократичні цінності, характерні для тогочасного чехословацького суспільства. Проте основну діяльність передусім було спрямовано на поборництво національних прав лужицьких сербів, які проживали у Німеччині¹. З початком Першої світової війни функціонування Товариства прихильників Лужиці (ТПЛ) було перервано. Будь-яка слов'янська співпраця в Австро-Угорщині на той час вважалася антидержавною. Це саме діялося і в часи нацистської окупації: німці систематично перешкоджали будь-яким контактам між чехами та лужицькими сербами. Також нацисти потурбувалися про те, щоб всяку культурну та політичну діяльність стосовно лужицьких сербів було припинено. Та, незважаючи на заборону, багато із членів ТПЛ продовжували свою роботу. Декоотрих було нацистами жорстоко покарано. А братів Йозефа та Франтішка Пату, які були одними з найактивніших членів товариства, за контакти та підтримку лужицьких сербів у 1942 році навіть страчено.

Рупором демократичної програми ТПЛ було власне періодичне видання: часопис *Чесько-Лужицький вісник*², що виходив з 1920 року. Часопис продовжував пропагувати і

¹ Громаду було засновано у 1907 році під назвою *Lužicko-serbske towarstwo "Adolf Černý"* w Prahy (Серболужицька громада "Адольф Черні" у Празі), у 1919 році перейменовано на *Česko-lužický spolek "Adolf Černý"* (Чесько-лужицьку громаду "Адольф Черні"), а 1931 року назва об'єднання змінилась на *Československo-lužický spolek "Adolf Černý"* (Чехословацько-лужицьку громаду "Адольф Черні"). Через рік назву було знову змінено, тепер вона звучала як *Společnost přátel Lužice* (Товариство прихильників Лужиці).

² З 1931 року *Серболужицький вісник (Lužickoserbský věstník)*.

підтримувати Лужицю та лужицьких сербів також і після Другої світової війни. Це періодичне видання було закрито лише після подій у лютому 1948 року. Натомість з'явився часопис інший, під назвою *Нова Лужиця (Nová Lužice)*. Він видавався в 1948–1949 роках, і його стиль, переповнений кліше та пустими фразами, був неприйнятним для чеського читача. Недостатнє знання проблем та обставин за такого повороту подій викликало серед членів ТПЛ розчарування, навіть у тих, які у специфічній серболужицькій проблематиці орієнтувалися меншою мірою. Цей часопис мав дуже мало спільного з *Чесько-Лужицьким вісником*, який ґрунтувався на демократичних традиціях Першої Чехословацької республіки та якнайоб'єктивніше інформував про складні слов'янські проблеми. Одними з найважливіших діячів Товариства прихильників Лужиці та дописувачів *Чесько-Лужицького вісника* були Йозеф Пата (1886–1942) та Владімір Змешкал (1902–1966).

Перший здвоєний номер *Нової Лужиці* вийшов у серпні 1948 р. Саме тоді у Товаристві прихильників Лужиці з'явилася і нова персона – Боріс Міхайлов,³ який протягом усього часу існування журналу залишався його головним редактором. Міхайлов неухильно слідкував за дотриманням ідеологічного рівня часопису, а також підтримував його власними статтями, які з'являлися майже в кожному номері. У 1948 році Міхайлов став членом комітету Товариства прихильників Лужиці та був обраний другим заступником голови комітету. Головою комітету був генерал JUDr. Ладіслав Рутар, а першим заступником PhDr. Юліус Долански. Поява Міхайлова у ТПЛ та редакції часопису була раптовою. Незважаючи на обійману ним посаду, члени Товариства про Міхайлова майже нічого не знали. Лібуше Грабова у своїх спогадах про ТПЛ у післявоєнний час підкреслює, що Міхайлов за війни був студентом німецького інституту, а потім довгий час працював у ЦК КПЧ (ÚV KSČ) [1: 122]. Чільні члени ТПЛ на такий метод призначення посадовців відкрито не реагували, оскільки не знали та не могли зрозуміти таких вчинків, реалізованих під зосередженим тиском комуністичної влади.

Уже перша стаття Міхайлова у першому заголовному здвоєному номері в 1948 році під назвою *Лужиця на новому етапі розвитку* визначила стосунок часопису до лужицького питання. Автор писав про сучасний “вільний і демократичний” розвиток серболужицького народу, гарантією утримання якого є лише Радянський Союз. У руслі радянської термінології, зокрема, підкреслювалась роль робітничого класу та молоді в Лужиці. Також нагадувалось про справедливе вирішення лужицької проблеми та критикувалось західне розуміння демократії. На думку автора, саме передвоєнна капіталістична демократія створила умови для цькування лужицьких сербів. Однак вона не здатна конкурувати із переможним соціалізмом [3: 2–3]. Стаття переповнена до того часу незвичними висловами на зразок “використання народу народом”, “захист демократії та миру у світі”, “геніальне вчення великих учителів” та іншими порожніми зворотами, які пізніше заповнили чеську пресу.

У наступній агітаційній статті, яка реагувала на загально складну ситуацію у Німеччині у 1948 році, опублікованій у подальшому здвоєному номері *Нової Лужиці*, Міхайлов вказав на дві основні протилежності тодішнього розвитку країни [2: 18–19]. Автор пише про систематичний та запланований “підрив розвитку мирної промисловості”, який, на його думку, спричинили західні окупаційні держави, “найкращими прислугувачами” яких він вважав нацистів. Навпаки, у радянській окупаційній зоні, куди належали Верхня та Нижня Лужиця, на думку автора, відбувався “гідний наслідування розвиток та успішна реалізація земельної реформи”. Міхайлов додавав: “Різна ситуація в обох частинах Німеччини – радянській окупаційній зоні та в зонах імперіалістів – мала вплив і на питання лужицьких сербів. Мирний розвиток у радянській окупаційній зоні утверджує серболужицьке населення у його вірі в соціалізм, і лужицькі серби повністю приєднуються до соціалістичного будівництва на всіх його ділянках...” [3: 18–19]. Це ще одна ілюстрація

³ Міхайлов є також автором праці пропагандистського спрямування під назвою *Budoucnost Lužických Srbů* (Praha, 1949).

беззмістовних фраз та сірості журналістського стилю. Доповненням слугують новини про перші серболужицькі молодіжні бригади з точними відсотковими даними перевищення норм або про серболужицьких піонерів [3: 26–28].

У цей період навіть *Нову Лужицю* не оминули пишномовні статті про сталінські та ленінські ювілеї і т. ін., написані зверхньою звеличувальною мовою. Наприклад, з нагоди шістдесят дев'ятої річниці з дня народження Й.В. Сталіна Михайлов у цьому ж дусі в останньому здвоєному номері з 1948 року опублікував статтю про “геніальну працю Й.В. Сталіна, про його любов до пригноблених народів, які дивляться на нього з невимовною любов'ю та відданістю”. Патерналістичне спрямування статті було типовою частиною нової атаки журналістського стилю на читача. Цей стиль спирався на жаргон, що у тодішній радянській пресі панував вже двадцять років. Саме тоді до друку вже були готові і переклади творів Леніна та Сталіна серболужицькою мовою. Насильницьким у статті Михайлова є сповнений захоплення пасаж про працю Сталіна *Марксизм та національне питання*, але яким чином вона стосується лужицьких сербів, автор статті не пояснює. У такий самий спосіб популяризувала процес націоналізації в Лужиці і стаття Юрія Палера, студента першої Державної вищої промислової школи у Празі, *Про проблему серболужицького робітництва*, у якій автор стверджував, що серболужицькі працівники шахт поблизу села Злічін, де видобувалося буре вугілля, вже у 1948 році були свідомими комуністами.

На сторінках *Нової Лужиці* відображено і чехословацький лютневий переворот 1948 року та його відгомін у Лужиці. У статті Іржі Капітана у першому здвоєному номері з 1949 року цей переворот описано у типово пропагандистському дусі. Автор також натякає, що в Лужиці відносно непомітна початкова реакція на ці події була зумовлена Серболужицьким національним комітетом, який, на думку автора, намагався всіма засобами перешкодити діяльності соціалістичних лідерів серболужицької Domowiny. Прорадянську та комуністичну концепцію часопису не порушувала і стаття про відомого серболужицького соціаліста Яна Скалу, яку було опубліковано у цьому ж номері журналу. Слід також зазначити, що для часопису загалом характерна неприязнь щодо Західної Німеччини після поділу. Доказом може слугувати стаття *Коли статтю пише божевільний...* (*Nová Lužice*. 1949. № 3–4), автор якої безцеремонно критикує статтю німецького журналіста з газети *Rheinecho*, яку було перекладено у серболужицькій *Новій добі*. У своєму опусі автор накинувся на західнонімецького журналіста, закидаючи йому дрібні неточності про життя лужицьких сербів. Особливий акцент також було зроблено на “свободі”, у якій лужицькі серби жили після поділу Німеччини, а наявну ситуацію було прирівняно до міжвоєнної. У статті *Що писали німецькі націонал-шовіністи про лужицьких сербів ще в 1919–1923 pp.* [3: 27] це проілюстровано спрямованими проти лужицьких сербів прикладами з німецької преси. Після того як *Нова Лужиця* виконала свою пропагандистську функцію, а лужицькі серби залишилися у складі радянської окупаційної зони, стало очевидним, що часопис далі видаватись не буде. Останнім номером був об'єднаний номер 7–10, який вийшов у грудні 1949 року. У ньому якийсь М. Давидов у статті *Ленін та Сталін про рівноправність народів*, а також Г. Кауфманн у статті *Старе безправ'я ліквідується* описують поліпшення ситуації у Німеччині стосовно лужицьких сербів. Такий успіх та розвиток серболужицької культури, на їхню думку, був можливий лише завдяки Радянському Союзу.

Період, протягом якого видавалася *Нова Лужиця*, був часом масштабного засилля радянської комуністичної ідеології в радянській окупаційній зоні Німеччини, а передусім у Чехословаччині. Це також підтверджують і титульні сторінки журналів, які вибирали відповідно до принципу впливу мистецтва на широкі маси. У тогочасній радянській пресі це вже стало традицією. У першому здвоєному номері на титульній сторінці зображено серболужицьку молодь, яка танцює, святкуючи звільнення Червоною Армією. Потім були наступні, а саме: малюнок М. Новака-Нехорнського “Надія” (№ 3–4), фотографія Сталіна з піднятою правицею та надписом “Сталін – захисник

народів” (№ 5–6), ще один малюнок М. Новака-Нехорнського, на якому зображено тракториста та сільську жінку з дитиною (“Нове життя”) і т.д.

Однак на сторінках *Нової Лужиці* з’являлися не лише статті пропагандистського характеру, а й нариси зі сфери історії, міфології, серболужицької культури і чеської сорабістики. Цікавою та повчальною була, наприклад, стаття *Ходіть з нами Лужицею* [3: 8–10; 4: 22–23; 5: 38–39], авторками якої були Лібуше Штербова⁴ та Вера Странска⁵. Це подорожні нотатки двох чехословацьких студенток, які майже без підготовки вирушили у подорож Лужицею в 1947 році з метою пізнання життя лужицьких сербів у нелегкий повоєнний період. Авторки були репрезентантками нової чеської генерації, яка інтенсивно сприймала зміни в Лужиці та не вагалася з будь-якою допомогою лужицьким сербам. Подорожні нотатки друкували у кількох номерах часопису, написані вони з невідомим інтересом і, отже, є цінним джерелом для пізнання серболужицького суспільства цього періоду.

Нова Лужиця видавалася трохи довше року: із серпня 1948 р. до грудня 1949 р. Загалом вийшло шість здвоєних номерів, причому останній номер вийшов подвійним здвоєним у грудні 1949 р. Це періодичне видання повинно було замінити *Серболужицький вісник*, який Товариство прихильників Лужиці видавало раніше. Однак цілі *Нової Лужиці* були іншими. Часопис мав стати важливим засобом пропаганди радянської ідеології у східно- та центральноєвропейському середовищі. Цій меті і відповідали окремі статті, де акцент робився передусім на ідеологічні принципи, а не на інтереси лужицьких сербів. У той непевний час, коли Німеччина була розділена між окремими державами на окупаційні зони і коли на міжнародному рівні піднімалась проблема Лужиці, часопис повинен був презентувати ті оптимальні умови, які радянський режим встановив у своїй окупаційній зоні. У журналі регулярно з’являлася інформація про культурне життя лужицьких сербів та про діяльність Товариства прихильників Лужиці. Однак загалом її було мало. Радянська пропаганда зосередилася на лівих серболужицьких культурних діячах та на важливих документах про права лужицьких сербів у Німеччині. Про таємничу персону, головного редактора *Нової Лужиці* та члена Товариства прихильників Лужиці у 1948–1949 роках Бориса Михайлова, до цього часу нічого не відомо. Можна лише припустити, що це була “приставлена особа”, скоріше за все і з фальшивим іменем, завданням якої було контролювати діяльність Товариства прихильників Лужиці та слідкувати за ідеологічною стороною часопису. Після того, як вихід журналу було припинено, Бориса Михайлова у списках членів Товариства прихильників Лужиці уже немає.

Закриття *Серболужицького вісника* у 1948 році, як і інших періодичних видань у післявоєнній Чехословаччині, було великою втратою для чесько-серболужицьких контактів, особливо для чехословацького суспільства, яке таким способом втратило можливість бути об’єктивно інформованим про післявоєнний культурний і політичний розвиток у Лужиці. Часопис замінило періодичне видання *Нова Лужиця*, яке у чехословацьких сорабістичних колах стало базою для засилля ідеології та безкомпромісного розмаху радянської влади у Чехословаччині.

1. Hrabová L. Lužický seminář a Společnost přátel Lužice v letech 1945–1948 // Praha a Lužičtí Srbové: Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého / За ред. Р. Kalety, F. Martínka, L. Novosada. Praha, 2005.

2. Lužice v současných hospodářských poměrech // Nová Lužice. № 3–4. 15 листопада 1948.

3. Nová Lužice. 1948. № 1–2.

4. Nová Lužice. 1948. № 3–4.

5. Nová Lužice. 1948. № 5–6.

⁴ У заміжжі – Грабова, сьогодні професорка загальної історії в Університеті Палацького, Оломоуц.

⁵ У заміжжі – Мала.

**THE JOURNAL *NOVÁ LUŽICE* (NEW LUSATIA) AND ITS ROLE
DURING THE PERIOD OF TRANSITION FROM DEMOCRACY TO TOTALITY
IN CZECHOSLOVAKIA (1948–1949)**

Petr KALETA

*Institute of Slavonic and East-European Studies,
Charles University in Prague, Faculty of Humanities,
Jan Palach square, 2, 11638 Prague 1, Czech republic
tel. (0042 022) 161 92 66, Petr.Kalet@osu.cz*

An important turn of events in the history of Czechoslovakia took place in 1948. a communistic system was established and democratic development was held. Many periodicals ceased to be published, including *Lužickosrbský věstník* (Sorbian Bulletin), signifying a great loss for Czech-Sorbian relations, particularly for Czechoslovak society, which lost the opportunity to be objectively informed about the post-war cultural and political development in Lusatia. The journal was replaced by *Nová Lužice* (New Lusatia), which, in Czechoslovak Sorbian Studies circles, became the base for the formation and concentrated expansion of the uncompromising Soviet power in Czechoslovak surroundings. *Nová Lužice* was published from August 1948 to December 1949 and was an important means for the propagation of Soviet ideology in the Central and Eastern European area. This could be observed in the journal's contributions, which were dominated rather by ideological principles than by actual interest in the Sorbs of Lusatia.

Key words: Sorbs of Lusatia, Lusatia, *New Lusatia* (*Nová Lužice*), Friends of Lusatia Society, Czechoslovakia.

**ЖУРНАЛ *НОВАЯ ЛУЖИЦА* И ЕГО РОЛЬ В ЧЕХОСЛОВАКИИ
ВО ВРЕМЕНА ПЕРЕХОДА ОТ ДЕМОКРАТИИ К ТОТАЛИТАРИЗМУ (1948–1949)**

Петр КАЛЕТА

*Институт славистических и восточноевропейских исследований,
философский факультет Карлова университета,
площадь Я. Палаха, 2, 11683 Прага 1, Чехия
tel. (0042 022) 161 92 66, e-mail: Petr.Kalet@osu.cz*

В 1948 г. В истории Чехословакии произошел важный перелом: развитие демократии прекратилось. Вместо этого был насаждён коммунистический режим. Ряд периодических изданий, среди которых и *Серболужицкий вестник*, прекратили свое существование. Это была большая потеря в чешско-серболужских контактах. Чехословацкое общество, таким образом, было лишено возможности получать объективную информацию о послевоенном культурном и политическом развитии Лужицы. *Вестник* был заменён изданием *Новая Лужица*, которое в Чехословакии стало базой для наступления и сосредоточения пропаганды бескомпромиссной советской власти. *Новая Лужица* выходила с августа 1948 по декабрь 1949, став важным инструментом для пропаганды советской идеологии на территории Восточной и Центральной Европы. В статьях, опубликованных в вышеупомянутом издании, идеологические принципы доминировали над настоящим интересом к лужицким сербам.

Ключевые слова: лужицкие сербы, Лужица, *Новая Лужица* (*Nová Lužice*), Общество сторонников Лужицы, Чехословакия.

Стаття надійшла до редколегії: 14.09.2008

Прийнята до друку: 25.12.2008